

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MŠMT
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Případová studie

Jan Chrastina

2020

Informace o autorovi:

Mgr. et Mgr. Jan Chrastina, Ph.D.

Univerzita Palackého v Olomouci

jan.chrastina@upol.cz

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OBSAH

OBSAH.....	3
1 KAZUISTIKA ANEBO PŘÍPADOVÁ STUDIE?.....	4
2 TYPOLOGIE A PŘÍPRAVA KAZUISTIKY V KONTEXTU ZDRAVOTNICKÝCH VĚD A VĚD O VÝCHOVĚ	6
3 PŘÍPADOVÁ STUDIE.....	10
4 TYPOLOGIE PŘÍPADOVÝCH STUDIÍ A JEJICH APLIKACE	12
5 DESIGNOVÁNÍ PŘÍPADOVÉ STUDIE V KONTEXTU KVALITATIVNÍHO PŘÍSTUPU.....	14
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	17

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MŠMT
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

1 KAZUISTIKA ANEBO PŘÍPADOVÁ STUDIE?

V našich podmínkách dochází k (nesprávné) synonymizaci pojmu „případová studie“ a „kazuistika“ (většinou jde o nevhodný překlad). Případová studie je nejčastěji řazena ke kvalitativnímu výzkumu, přesto může být běžně používána ve výzkumu kvantitativním. V tomto pojetí jde o metodu. Kazuistiku považuji za (sumarizační) formu představení analýzy případu, která může být prostředkem pro prezentování, vzdělávání nebo publikování. A aby toho nebylo málo, „kazuistika je někdy považována za (dílčí) výstup provedené případové studie“.

„Case study“ = **případová studie**:

- Kvalitativní případová studie („qualitative case study“, „case study in qualitative research“).
- „Ta výzkumná případovka“.
- Plánujeme směrem dopředu.
- Autonomní anebo komplementární metoda výzkumu.

„Case report“ = **kazuistika** („zpráva o případu“):

- Směr: zpracování případu „zpětně“.
- Nejčastěji edukační záměr v odborné komunitě.
- Jiný účel, pro který se zpracovává.

Postup zpracování jako metoda vs. metodika: **Metodikou** lze označit v praxi používaný, ustálený a ověřený postup práce, tj. zpracování dat o případu do podoby kazuistiky. Je spojována s pojmy jako např. kazuistická metoda, kazuistické zpracování, kazuistický přístup. Pro **metodu** případové studie je charakteristické kombinování nejrůznějších technik sběru dat, příp. aplikace triangulačních postupů. Metodologie musí být rigorózní a korektní.

Případem je nositel základních atributů, jako jsou:

- jedinečnost, originalita, vzácnost případu;
- hranice (ohraničenost) případu;
- kontext a komplexita případu;
- zdůvodnění, proč daný případ považujeme za ústřední bod zájmu;

- disponování sledovanými znaky, ukazateli (indikátory) – určení pod/jednotek analýzy.

Případem v kazuistice je téměř vždy osoba, nebo kontexty s osobou spojené. Případem v případové studii může být celá škála entit: osoba, firma, komplexní sociální jev, sociální interakce, dynamika procesu apod., ale také např. chování klienta, compliance pacienta apod. V kvalitativní (výzkumné) případové studii může jít také o případ prožívání, chování, motivů, potřeb, zkušeností, hodnot, přání, zvládání.

2 TYPOLOGIE A PŘÍPRAVA KAZUISTIKY V KONTEXTU ZDRAVOTNICKÝCH VĚD A VĚD O VÝCHOVĚ

Hlavní „poselství“ kazuistiky je poukázat na netradiční, neobvyklý, nevyjasnitelný, atypický, nelogický nebo extrémně odlišný, zajímavý případ. Kazuistika se objevuje ve dvou pojetích. V prvním je kazuistika metodikou, postupem zpracování (kazuistické zpracování, kazuistický přístup). Je to „běžná praxe např. lékaře.“ Ve druhém je kazuistika výstupem (výsledkem) kolektivního, diagnostického, analytického postupu – je to vyústění konkrétní činnosti, postupů. V této podobě rovněž bývá kazuistika publikována např. v odborných časopisech: jedná se o retrospektivní popis postupu zpracování v podobě kazuistického výstupu.

Zpracování kazuistiky se stává (retrospektivním) popisem případu a jeho vybraných charakteristik, který je něčím/nějak odlišný, zajímavý, atypický a jehož fungování, chování apod. nerozumíme a neumíme si (logicky) vysvětlit. Proto je kazuistika zpracovávána zejména v oblasti lékařství a zdravotnictví – tamní případ se „nějak/něčím vymyká známým zákonitostem“. A proto je kazuistika jednou z forem přijímaných článků (studií) v odborných/vědeckých časopisech.

Je-li kazuistika popisem a také analýzou, syntézou, interpretací, explanací případu (případů) v průběhu času, v průběhu změny, ovlivnění (např. v podobě cílené intervence) anebo perspektiv, hovoříme o komplexní kazuistice. Komplexní kazuistika obsahuje „povinné komponenty“ (tzn. kromě deskriptivní části) jako jsou proces analýzy (zdrojů, případu, dat, materiálů) a proces interpretace (zjištění, komparací, významů). Oproti tomu deskriptivní část si můžeme představit jako opis historie případu. Analýza a interpretace si pak představme jako studium a rozbor případu (vlastní analýza, vědecké zpracování historie případu).

Kazuistika může sloužit mnoha účelům. Kazuistika funguje jako prostředek edukace – slouží jako možný návrh a zpracování postupů pro řešení problému. Kazuistika plní funkci ilustrativní („dokreslení situace“). Kazuistika slouží i jako simulace případu ve vyučovacím procesu atp. Kazuistika jako efektivní způsob fixace učiva. Kazuistika jako inscenační metoda.

Koncept vyučování „s kazuistikami“ zahrnuje dva přístupy. Za prvé, koncept vyučování založeného na kazuistikách („case study teaching“). Za druhé, koncept vyučování s kazuistikami („case study approach to teaching“). Využívá se jak u učení řešením problému („problem-based learning“), tak u projektového učení („project-based learning“). Dále bývá ústředním instrumentem v rámci cvičení založených na kazuistice („case study exercise“) a diskuze založené na kazuistice („case study discussion“). Pojem „teaching cases“ je možné volně přeložit jako výukové případy. Série kazuistik tvořící komplexní obsah (tedy zejména učivo) se označuje jako „learning case study“ (volně přeloženo jako kazuistika pro proces vzdělávání).

V medicínském přístupu je kazuistika založena na následujícím východisku: kazuistika není primárně zaměřena na běžné, typické případy, ale spíše na jedinečné, vzácné, odlišné případy. Mimo jiné jde o prostředek pro (sebe)vzdělávání. Kazuistiky jsou uváděny jako jedna z nejstarší formy klinického výzkumu (jejíž podstatou je pozorování a popis jednotlivých případů nemoci), proto se často synonymizuje s klinickou kazuistikou.

„Tradiční“ struktura kazuistiky

- Anamnéza
- Katamnéza (také označováno jako popis)
- Analýza/interpretace (také označováno jako rozbor)
- Závěr/diskuze

„Ošetrovatelská“ struktura kazuistiky

- Rodinná a osobní anamnéza
- Diagnóza
- Prognóza
- Příslušné ošetrovatelské postupy
- Jejich průběh a výsledky
- Případné katamnestické sledování
- Analýza/interpretace
- Závěr

Metodický úvod kazuistiky bývá vyžadován tam, kde je kazuistiky využíváno pro vědecko-výzkumné anebo publikační účely. Metodický úvod kazuistiky zahrnuje zejména: popis jednotlivých kroků a fází postupu sběru a zpracování informací pro potřeby jejich prezentace v podobě kazuistiky; zdůvodnění významu (důvodu) proč je kazuistika prezentována?; v čem (a jak?, proč?) se odlišuje prezentovaná kazuistika od jiných.

Anamnéza sestává z vymezení a popisu a priori konstatovaných faktů před „příběhem“ samotného případu. Jde o informace především osobního charakteru (může být vyžadován aktivní informovaný souhlas) a obsahuje popisy kontextu prostředí, případně popisy situačního kontextu. Vhodné je tzv. vícezdrojové strukturování. To znamená, že informace jsou sbírány a dokládány z více zdrojů informací. V komponentě kazuistické anamnézy se lze setkat s autoanamnézou a heteroanamnézou.

Katamnéza je popisná část, která může být doplněna o výroky, citáty případu nebo dalších zainteresovaných osob, které mají vhodnou výpovědní hodnotu. Katamnéza má sledovat: chronologickou posloupnost v čase, v událostech, v pro případ důležitých jevech apod.; logickou posloupnost: důsledně odlišovat princip „předchozí – následující“ a „příčina – důsledek“; gradační a obsahovou posloupnost: nejdůležitějším aspektem by měla být věnována patřičná pozornost a také rozsah poznatků.

Proces interpretování je zaměřen buď na celek, kdy je případ považován za holistickou entitu, anebo na vybrané části případu, které jsou podloženy a zdůvodněny v teoretickém rámci kazuistického zpracování. V této fázi jsou sledovány a interpretovány jednotlivé: proměnné, souvislosti, vztahy.

Závěr a diskuze mohou být zpracovány souhrnně, ale i samostatně. Obsahují vyvození důsledků a návrhů na řešení zjištěných „problémů“ případu, doporučení do praxe, doporučení pro praxi. Diskuze sestává z komparace zjištění se stejně nebo podobně koncipovanými studiemi (ideálně také zpracovanými kazuisticky) a jejich zjištěními, závěry a výsledky.

Dále je možné si klást otázku, zda existuje vhodnější, propracovanější (a zároveň „univerzální“) schéma pro kazuistické zpracování případu? V tomto ohledu se nabízí systematická kazuistika.

Systematická kazuistika se uplatňuje především v případech, chce-li odborník/výzkumník zjistit, jaké má osoba (klient, nemocný, pacient) problémy, jak vznikly a proč k nim vlastně došlo, stejně potřebují-li se zvažovat různá řešení a průběžná odůvodňování postupu k nacházení co možná nejlepšího řešení tohoto problému. Systematická kazuistika efektivně rozvíjí, vyvrací nebo rozšiřuje stávající teoretické návrhy konkrétního terapeutického/intervenčního/poradenského přístupu, směru či intervence. Systematická kazuistika se uplatňuje v oblasti poradenství, v doméně terapií, v doméně (sebe)evaluaci intervencí, plánů, strategií v rámci poradenského nebo terapeutického procesu, anebo jako prostředek pro (sebe)vzdělávání. Někdy se jí nesprávně říká naturalistická kazuistika.

V systematické kazuistice se uplatňují tři typy otázek:

- Pragmatické otázky („pragmatic questions“): mají reflektovat obsah jedinečného případu pro možný přínos jak terapii, tak klientovi, příp. dané disciplíně.
- Otázky zaměřené na výsledky, výstupy („outcome questions“): (z)hodnocení nebo „předvedení“ efektivity nové metody, nové formy terapie nebo posouzení existujícího uplatňovaného modelu, metody práce u nové cílové skupiny klientů, pacientů, nemocných.
- Otázky směřující k vytváření teorie („theory-building questions“): slouží k využití systematických kazuistik do možné podoby systematických případových studií.

3 PŘÍPADOVÁ STUDIE

Kvalitativní (výzkumná) případová studie bývá zpracovávána jako samostatný výzkum, pilotní studie, nebo příprava kvantitativně orientované výzkumné akce, anebo jiné kvalitativní výzkumné akce.

Případová studie může být chápána jako:

- design výzkumu / výzkumný design („research design“)
- metoda výzkumu („research method“)
- výzkumná strategie („research strategy“)
- metoda/techniku sběru dat („data collection method“, „data collection technique“)
- vyučovací a učební technika/metoda („teaching technique/method“, „learning technique/method“) výzkumná procedura („research procedure“)

Existují různá vymezení pojmu „případová studie“, například:

- „Intenzivní systematické studium subjektu nebo subjektů s definovanými hranicemi, prováděné v kontextu dané situace a zkoumáním hlubších údajů a východisek, charakteristik sociálního prostředí, kultury a interakcí“
- „Přístup zvláště vhodný pro nové nebo nově zkoumané oblasti, pro které se zdají být stávající teorie již nedostatečné (především pro explanace)“
- „Přístup hledající odpovědi na konkrétní výzkumné otázky, které vyhledávají řadu různých důkazů od případu nebo případů“
- „Případová studie je důkladným průzkumem z několika/více hledisek složitosti a jedinečnosti konkrétního případu, projektu, instituce, programu nebo systému, a to v jejich reálném životě“

Za vhodné shrnující vymezení „případové studie“ považujeme následující:

- „Případová studie je druhem deskriptivního, exploratorního, explanačního nebo jiného výzkumu, který je zacílen na hloubkové poznání vybraných charakteristik, aspektů, vlastností, fenoménů nejčastěji jednotlivce, skupiny, příp. komunity nebo instituce“

Případové studie v kvalitativním pojetí jsou zaměřeny na precizní deskripci anebo rekonstrukci případu, častokrát využívající vícezdrojové a různorodé materiály, podklady a informace. Případová studie je druhem deskriptivního, exploratorního, explanačního nebo jiného výzkumu. Zahrnuje detailní popis, analýzu a interpretaci individuálnosti případu v (sociálním) kontextu. Klíčovými autory vymezující přístup kvalitativně orientované případové studie jsou Robert K. Yin, Robert E. Stake, Sharan Merriamová (viz použitá literatura).

Zopakujme, že případová studie zahrnuje detailní popis (studium) jednoho nebo několika mála případy, přičemž případem se může stát osoba/osoby, téma/ta, jevy, problémy nebo programy. Ohraničenost, hranice případu („boundary of case“ nebo „bounded case“) se týká kontextu, ve kterém je konkrétní případ sledován, studován, popisován (zvažuje se ohraničenost časem, místem, zkušenostmi, podmínkami, subjektivním nahlížením na sebe i ostatní, dosavadními postoji apod.). Jedná se tak o aspekty, které vytvářejí a konstruují případ pro jeho specifické studování.

4 TYPOLOGIE PŘÍPADOVÝCH STUDIÍ A JEJICH APLIKACE

Podle metodologického záměru můžeme rozlišovat:

- idiografické případové studie: cílem je popsat, vysvětlit a/nebo interpretovat (jeden) konkrétní případ (někdy se jim říká také induktivní);
- hypotézu generující (nebo testující) případové studie;
- případové studie pravděpodobnosti / sondy plauzibility / studie průkaznosti věrohodnosti (někdy se jim říká také ilustrativní).

Podle typu případu můžeme rozlišovat:

- Jednotlivec (jedinec, osoba) – individuální případová studie, osobní případová studie, jednopřípadová studie („single case“).
- Více jednotlivců, příp. více samostatných jednotek studia – vícepřípadová studie („multiple case study“).
- Komunita, kdy hovoříme o případové studii komunit(y) („community studies“).
- Sociální skupina, kdy hovoříme o případové studii sociální(ch) skupin(y) („social groups studies“).
- Organizace nebo instituce – případová studie organizací a institucí („case studies of organizations and institutions“).
- Událost, role nebo vztah – případová studie událostí, rolí a vztahů („studies of events, roles, and relationships“).

Podle výzkumného záměru můžeme rozlišovat:

- deskriptivní případovou studii („descriptive case study“): úplný, hustý popis případu (případů), které jsou předmětem realizované studie, často bývají rozsáhlé (ilustrativní)
- exploratorní případovou studii („exploratory case study“): počáteční analýza – průzkum – otázka „Co dále?“ (heuristická, pilotní, počáteční, průzkumná)
- explanatorní případovou studii („explanatory case study“): procesy vysvětlování a vysvětlení v kontextu zvoleného sociálního fenoménu (kauzální, vzorce hledající)

- potvrzující případovou studii („confirmatory case study“): často u smíšeného výzkumu.

Základním dělení představuje kategorizace na jednopřípadové a vícepřípadové studie. **Jednopřípadová studie** („Single-case study“) je někdy označovaná taktéž jako individuální případová studie („individual case study“) anebo osobní případová studie. Pracuje s případem: typickým („typical case“), extrémním („extreme case“), kritickým, zásadním, krizovým („critical case“), jedinečným, unikátním („unique case“), objevným, dosud neznámým („relevatory case“).

Vícepřípadová studie („Multiple case study“; „multiple-case study“) je někdy označována taktéž jako studie mnohopřípadová, příp. vícečetná případová studie, dokonce mnohonásobná studie, dále také kolektivní případová studie („collective case study“), studium více případů, kumulativní/kumulující případová studie („cumulative case study“). Zde je však nutné poznamenat, že „kolektivní případová studie“ není „vícepřípadovou“. Oproti jednopřípadové studii jde víceméně o jediný způsob, který umožňuje zachytit a popsat rozdílnost a rozdíly. S ohledem na to musí být případy pečlivě vybírány tak, aby si byly vzájemně ne/podobné a aby buď produkovaly podobné či stejné výsledky, nebo vytvářely výsledky kontrastní, odlišné, ale z předvídatelných důvodů.

Specifickou pozornost je potřeba věnovat postavení případů ve vícepřípadové studii. Stěžejním účastníkem je první osoba vícepřípadové studie. Ta musí naplňovat všechna formulovaná vstupní kritéria volby případu a je tzv. typickým případem. Další případy jsou vybírány s ohledem na fakt podpory a rozšíření výsledků prvního případu, anebo na to, aby byly tzv. v kontrastu s případem prvním. Další případy představují verifikační případy (tvoří verifikační skupinu případů). Užitečným pojmem v této oblasti je atrice („attrition“, resp. „attrition bias“) představuje ztrátu případů v průběhu studie.

5 DESIGNOVÁNÍ PŘÍPADOVÉ STUDIE V KONTEXTU KVALITATIVNÍHO PŘÍSTUPU

Mezi základní komponenty počátečního plánu výzkumu patří:

- strategie (otázka: „Jakou strategií se budeme řídit?“)
- konceptuální rámec (otázka: „V jakém rámci?“)
- kdo/co bude zkoumáno (otázka: „Od koho / odkud se data získají?“)
- prostředky sběru dat (otázka: „Jak se data shromáždí?“)
- postupy analýzy / interpretace dat (otázka: „Jak se budou data analyzovat?“)

„Čtyři rozvahy“ pro začátek

- Situace a kontext: „Je situace a kontext případové studie relevantní a relativní k dalším propozicím?“
- Určení záměru, cíle: „Jsou záměr/y a cíl/e v rozsahu, aby zajistily, čeho výzkumník chce případovou studií dosáhnout?“
- Použitelnost přístupu: „Jak bude zajištěno dosažení záměru a naplnění cílů a jeho efektivita studie?“
- Očekávaná zjištění, výsledky, závěry: „Jaké mají být konkrétní výstupy případové studie a jak dalece mají být zjištění považována za „pozoruhodná“?“

Propojenost kroků

- Téma studie
- Záměr / účel studie
- Cíle studie
- (Teoretický rámec studie)
- Zkoumaný problém
- (Iniciální problém)
- Výzkumné otázky
- Stanovení hlavní indikátorů sledovaného jevu
- Zvažování dostupnosti zkoumaného souboru a definování základních kritérií
- Sběr dat, analýza dat, interpretace

- Etické aspekty studie
- Limity studie
- Doporučení pro praxi / do praxe
- Závěr

V rámci designování případové studie se zaměříme na specifika problematiky vzorkování. S ohledem na volbu a výběr případů je nutné konstatovat, že u „single-case“ studie bývá vyžadováno co nejdetailněji propracované odůvodnění, proč byla zvolena a vybrána právě tato jednotka, případ.

V zásadě rozlišujeme 6 základních podob teoretického vzorkování:

- Dostupností dané vzorkování (také komfortní vzorkování, příp. výběr na základě pohodlí, výběr na základě dostupnosti, vzorkování na základě pohodlnosti, výhodnosti = „convenience sampling“
- Extrémní, neobvyklé nebo deviantní vzorkování = „extreme sampling“, „unusual sampling“ apod.
- Centrální nebo kritické vzorkování, volba kritických, zásadních, krizových případů = „central case sampling“, „critical case sampling“
- Typické nebo paradigmatické vzorkování, vzorkování typickými případy, vzorkování paradigmatickými případy = „typical case sampling“, „paradigm case sampling“
- Podobnostní vzorkování, vzorkování na základě podobnosti = „similiar case sampling“
- Citlivě orientované vzorkování nebo politicky orientované vzorkování = „sensitive case sampling“, „political case sampling“

Vzorkování s pomocí **sněhové koule** probíhá prostřednictvím nabalování/řetězení kontaktů na další a další případy. Pokud máme pocit, že několikátá osoba již výzkumníkovi nepřináší nová zjištění, resp. že data a jejich výpovědní hodnota se opakují, pak vybereme ještě jeden anebo další, tzv. ověřující případ/y („verifying case/s“). Poté výzkumník konstatuje, zda: tento případ přinesl ještě nové poznatky a informace – v tom případě pokračujeme ve sběru dat; anebo tento případ nové poznatky a informace nepřinesl – a v tomto případě ukončujeme proces sběru dat.

Kriteriální vzorkování („criterion sampling“ / „criterion-based sampling“) je založeno na vyhledávání případů, které splňují určité výzkumníkem dopředu definované kritérium, a to zejména pro zajištění kvality vzorku, příp. kvality a hutnosti studovaného fenoménu. Jde např. o konkrétní formu vzácného onemocnění v daném cyklu terapie a zvládnutí, anebo např. o konkrétní životní zkušenost.

Účelové, **záměrné vzorkování** („purposive sampling“) je takové vzorkování, kdy výzkumník sám rozhoduje o osobách, resp. případech, které mohou a mají být zařazeny do zkoumaného souboru. Výzkumník tak činí na základě souboru kritérií, která mohou zahrnovat odborné znalosti v řešené problematice nebo možnost a také vůli podílet se na výzkumu.

Pojem **teoretická saturace** („theoretical saturation“) naznačuje, že by proces zařazování případů do studie měl být zastaven v okamžiku zjištění výzkumníka, že nové případy již přestávají přispívat k dalším anebo novým zjištěním, a tím i k rozvíjení vznikající teorie. Takto se často pracuje ve výzkumných akcích, kde případová studie „sbírá podklady“ pro potřeby zakotvené teorie a zpravidla bývá metodou komplementární.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- Chrastina, J. (2019). *Případová studie – metoda kvalitativní výzkumné strategie a designování výzkumu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Merriam, S. B. (1998). *Qualitative Research and Case Study Applications in Education: Revised and Expanded from Case Study Research in Education*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Stake, R. E. (1995). *The Art of Case Study Research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Stake, R. E. (2013). *Multiple Case Study Analysis*. New York: The Guilford Press.
- Yin, R. K. (2009). *Case Study Research: Design and Methods*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Yin, R. K. (2011). *Applications of Case Study Research*. Thousand Oaks, CA: Sage.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY